

УДК 316.334.22:316.346.2

ГЕНДЕРНИЙ РОЗПОДІЛ ПРАЦІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ НА ПРИКЛАДІ ПОДВІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Бардіна Марина Олегівна – студентка магістерської програми із соціології, кафедра соціології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;

Марценюк Тамара Олегівна – кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедра соціології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»; гостьова доцентка і дослідниця Європейського університету Віадріни (Німеччина)

Статтю присвячено аналізу гендерної сегрегації продуктивної (оплачуваної) і репродуктивної (неоплачуваної, доглядової) праці в українському суспільстві. Насамперед, зазначено про брак академічної уваги до нерівномірного розподілу доглядової праці. На основі теоретичного аналізу ринку праці виділено ознаки гендерної сегрегації. Проаналізовано підходи до пояснення гендерованості репродуктивної праці, запропоновано її типологізацію. Зауважено про фемінізацію репродуктивної праці. В результаті емпіричного аналізу виокремлено домашні обов'язки жінок і чоловіків, чинники залучення жінок до репродуктивної праці; виділено три типи жінок (за критерієм залучення чоловіка до виконання репродуктивної праці); з'ясовано ставлення жінок до подвійного навантаження. Виявлене явище подвійного навантаження пояснено як індивідуальними, так і структурними чинниками. Розглянуто такі його наслідки, як втому та «жіночу часову бідність».

Ключові слова: продуктивна праця, репродуктивна праця, гендерний розподіл праці, подвійне навантаження, фемінізація праці, українське суспільство.

Стаття посвящена анализу гендерной сегрегации продуктивного (оплачиваемого) и репродуктивного (неоплачиваемого, по уходу) труда в украинском обществе. Прежде всего, указано о нехватке академического внимания к неравномерному распределению труда по уходу. На основе теоретического анализа рынка труда выделены признаки гендерной сегрегации. Проанализированы подходы к объяснению гендерированности репродуктивного труда, предложено его типологизации. Замечено о феминизации репродуктивного труда. В результате эмпирического анализа выделены домашние обязанности женщин и мужчин, факторы привлечения женщин к репродуктивному труду; выделено три типа женщин (по критерию привлечения мужчины к выполнению репродуктивного труда); выяснено отношение женщин к двойной нагрузке. Обнаруженное явление двойной нагрузки объяснено как индивидуальными, так и структурными факторами. Рассмотрены такие его последствия, как усталость и «женская временная бедность».

Ключевые слова: продуктивный труд, репродуктивный труд, гендерное разделение труда, двойная нагрузка, феминизация труда, украинское общество.

This article analyzes the gender segregation of productive (paid) and reproductive (unpaid, care) labor in Ukrainian society. First of all, the problem of the lack of academic attention to the uneven distribution of care work is raised. Based on the theoretical analysis of the labor market, such aspects of gender segregation as vertical and horizontal gender segregation, gender pay gap are highlighted. Different approaches to explaining of gender inequality in reproductive labor are analyzed and its typology is developed. As a result of the empirical analysis (based on 17 half-structures in-depth interviews with Ukrainian women who have partner, work full time and have 1 or 2 children), the domestic responsibilities of women and men are described. Responsibilities between women and men in the households are unevenly distributed in the families of respondents and reproduce traditional (patriarchal) gender division of reproductive labor. The involvement of men into domestic work is one of the major factors of reproductive labor organization in the researched families. Three types of women (by the involvement of men into reproductive labor) are conceptualized: (1) Woman-Berehynya (who keeps hearth); (2) Loyal Woman (involves men partly into household work); and (3) Woman-reformer (who delegates domestic work to men). The researched phenomenon of «double burden» and feminizations of reproductive labor could be explained by both individual and structural factors (such as gender polarization of skills and differential socialization). Negative consequences of unequal distribution of labor are fatigue and "women's time poverty." At the same time, interviewed women proved to have different attitudes towards women's

responsibilities for domestic work. Some of them believe that «household is women's duty, norm of family life»; while others try to have cooperation with husbands in sharing duties and believe in more egalitarian relationships. Involving of men into reproductive labor is one the key issues to achieve gender equality both in public and private spheres.

Keywords: productive labor, reproductive labor, gender division of labor, a double burden, the feminization of labor, the Ukrainian society.

Патріархальний розподіл репродуктивної праці відтворює гендерну нерівність у реалізації неоплачуваної роботи, де жінка продовжує бути відповідальною за добробут родини, витрачаючи на це більше часу. Відповідно до даних дослідження «Сім'я і сімейні відносини» (2009) [1, с. 163], 61% опитаних чоловіків-татів підтвердили, що доглядом за дитиною займаються дружини; лише 16% сказали, що саме вони відіграють головну роль у піклуванні. Серед жінок 79% зазначили, що винятково вони несуть відповідальність за дитячий добробут. Майже 70% респонденток виконують таку хатню роботу, як приготування їжі, прання, прасування, прибирання, догляд за дітьми. Чоловіки ж є відповідальними за виконання ремонтних робіт із лагодження техніки чи помешкання. Однаково жінки та чоловіки відповідають за планування сімейного бюджету, відпустки, накопичення коштів.

У зв'язку із необхідністю саме для жінок поєднувати репродуктивну та продуктивну працю виникло явище подвійного навантаження. Вирішенням проблеми подвійного навантаження доцільно вважати егалітарний розподіл обов'язків в українських сім'ях, коли жінки й чоловіки зможуть брати однакову участь у відтворенні продуктивної та репродуктивної праці.

З'являється необхідність у вивченні шляхів реалізації жінками оплачуваної та неоплачуваної роботи у типових для українського суспільства нуклеарних однодітніх-дводітніх родинах, які проживають у місті. Дослідження даної тематики є важливим для розуміння егалітарного розподілу праці задля зменшення жіночого навантаження та залучення чоловіків до неоплачуваної роботи.

Метою цієї статті є охарактеризувати явище подвійного навантаження в українському суспільстві у контексті аналізу продуктивної і репродуктивної праці. Зокрема, спочатку розкрито теоретичний зміст гендерного розподілу праці. Потім встановлено набір типових обов'язків для жінок і чоловіків у домогосподарстві, з'ясовано ставлення жінок до подвійного навантаження. Емпіричним матеріалом статті є інтерв'ю з жінками, які проживають із партнером окремо від батьків у одному домогосподарстві у місті, поєднують 8-годинний робочий день з репродуктивною працею, мають 1-2 неповнолітніх дітей та не мають робочого персоналу у домогосподарстві.

Репродуктивна праця: брак академічної уваги у вітчизняній соціології

У той час коли в українському науковому (і медійному) дискурсах приділено чимало уваги явищу гендерованості ринку праці загалом і оплачуваної роботи зокрема, проблема репродуктивної праці залишається мало вивченою. Зазначимо, що поділ на продуктивну і репродуктивну працю походить від усталеного у гендерних студіях поділу суспільного життя на публічну і приватну сфери. Продуктивна (або оплачувана) праця – це та робота, яка пов'язана із публічною сферою. Натомість репродуктивна – неоплачувана, переважно так звана «доглядова» чи «домашня (хатня) праця» – із приватною сферою суспільного життя.

У патріархальних суспільствах остання закріплена саме за жінками, завдяки біологічно детермінованим поясненням і статево-рольовому підходу вважається традиційно «жіночою». Оплачувана праця отримує визнання та називається «справжньою» роботою. Натомість як більш загальна, виснажуюча та складна робота, що виконується безкоштовно, є невидимою для економічного ринку праці та не інституціоналізованою [2, с. 26]. Зазначена проблематика потребує ретельнішого теоретичного і емпіричного вивчення, зокрема, і в українській соціології.

Тематика неоплачуваної (хатньої) роботи не отримала достатньої уваги у великому міжнародному проекті «Рівність жінок і чоловіків у світі праці в Україні»¹, результатом якого були також і численні публікації стосовно гендерованості ринку праці. В українській соціології дослідження про гендерний розподіл домашньої праці здійснюються співробітницею Інституту соціології НАН Наталею Лавриненко. Зокрема, Н. Лавриненко зазначає, що домашня робота – «це більше, ніж невидима та неоплачувана праця у родині, це гендерний розподіл певного виду праці на основі соціальної значимості маскулітності і фемінності, і таким чином – це відношення влади та підпорядкування» [3, с. 147], де частіше владу має чоловік, а у підпорядкуванні знаходиться жінка. Механізми конструювання

¹ Веб сторінка проекту: <http://www.gender.ilo.org.ua/Pages/default.aspx> і публікації проекту http://www.gender.ilo.org.ua/Pages/publications_ukr_new.aspx (доступ 10 серпня 2014 р.).

гендерованої роботи на ринку праці і у домашній сфері розглянуті в розділі підручника «Гендер для медій» [4]. У російській соціології проблематику домашньої праці займаються Євгенія Балабанова [5], Світлана Барсукова [6], Олександр Клецин [7].

У цій статті задля аналізу явища подвійного навантаження спочатку здійснено теоретичний аналіз гендерованості ринку праці, який потім проілюстровано емпіричним матеріалом. Оскільки оплачувана праця вважається одним з найдієвіших чинників формування гендерної нерівності, доцільно розпочати теоретичний аналіз саме із неї.

Теоретичні засади гендерної сегрегації ринку праці

Горизонтальна сегрегація ринку праці сприяє розподілу жінок та чоловіків на різні посади, де «чоловічі» передбачають більший заробіток, можливість кар'єрного росту, натомість традиційно «жіночі» професії лишаяються низькооплачуваними та не спрямовані на просування у робочій ієрархії. **Вертикальна сегрегація** стосується розташування традиційно «жіночих» професій на нижчих сходинках професійної ієрархії, натомість «чоловічим» надала більшої престижності. Із вертикальною сегрегацією пов'язане явище «скляної стелі» [8, с. 3], що стосується рівня кар'єрної ієрархії, вище якого посади є недосяжними для жінок, ці бар'єри невидимі та неформальні. А так звана «липка підлога» [8, с. 4] гальмує кар'єрне зростання жінок, сприяє перебуванню на незмінних посадах протягом довгого часу.

Чоловіки на початку своєї кар'єри швидше отримують професійний та управлінський досвід, що робить їх більш конкурентоспроможними. Цікаво, що чоловіки, які опиняються на традиційно жіночих посадах також мають більше можливостей за жінок у чоловічих сферах просуватися кар'єрними сходинками, що називається «скляним ліфтом» [4, с. 92] для чоловіків.

Неоднакове представництво жінок та чоловіків у професійних групах отримало назву **професійна концентрація** [9, с. 11]. Якщо показник концентрації жінок та чоловіків у певній сфері зайнятості є однаковим, то сегрегація відсутня і навпаки. Заборона жінкам працювати на певних посадах призвела до формування нерівностей у оплаті праці чоловікам та жінкам, задіяним в одній сфері. Наприклад робота машиніста у метро є більш оплачуваною (5000 грн.), ніж чергової на станції (1600 грн.) [4, с. 80]. Згідно із даними Державної служби статистики України, гендерний розрив в оплаті праці в Україні станом на 2012 рік становив 22,4% [10].

На ринку праці сформувалися групи професій, які традиційно визначаються «чоловічими» чи «жіночими». Відповідно до показників економічної активності населення України 2012 року, відсоток жінок у сфері послуг та торгівлі становив 21% на противагу 10% чоловіків. Натомість кваліфікованими працівниками з інструментом є чоловіки (20%), а не жінки (3%). Те саме і з обслуговуванням роботи технологічного устаткування (18% проти 4%) [10, с. 81].

Як бачимо, професії, які вимагають більш інструментальних функцій, відповідальності, професійного знання маркуються як «чоловічі», а ті, що традиційно вважаються легшими за виконанням, не потребують досвіду роботи та мають риси доглядової, обслуговуючої праці – як «жіночі». Такий розподіл за професійними групами описується явищем «скляних стін» [8, с. 4-5], коли жінки обирають фах, де жіноча концентрація є найбільшою (наприклад, бухгалтерія, педагогічна освіта). Так, традиційно «жіночі» професії в Україні представлені в медичній, біологічній, освітній, економічній, інформаційній сферах, легкій промисловості. Саме цим видам діяльності притаманні такі риси як піклування, обслуговування, догляду, тобто жінки є функціональним ресурсом для сфери послуг.

У той час, як роботи, що потребують механічного виконання (керівники підприємств, технічні фахівці у галузі прикладних наук, металургійні та машинобудівельні професії, видобувні галузі, транспорт, промислове устаткування) є майже суцільно «чоловічими». Хоча, відповідно до Г. Чепурко, сфера будівництва та промисловості зазнає структурних змін та зростання кількості жінок на відповідних посадах, але це стосується не гендерної рівності, а «виходу чоловіків із цих галузей внаслідок низьких заробітків і великої заборгованості з виплати заробітної плати» [11, с. 29]. Отже, вагомим показником для чоловіків є не лише престижність фаху, але й заробітна плата, оскільки за ними традиційно закріплюється роль годувальників.

Участь жінок і чоловіків у відтворенні репродуктивної праці

Продуктивна праця, результатом якої є грошова винагорода, відрізняється від репродуктивної, що не вимірюється грошовим еквівалентом, натомість є часозатратною галуззю [6, с. 23]. Неоплачувана праця – це «виробництво продуктів та послуг членами родини, що не продається на ринку» [12, с. 4]. Спільною ознакою цих двох типів праці є неоднакова участь жінок та чоловіків у їх реалізації. Певні види роботи вважаються традиційно «чоловічими», інші – «жіночими». Саме через неоплачуваність та більший об'єм жіночих трудових інвестицій вона породжує дискусії про патріархальний розподіл праці та стає причиною існуючих явищ на економічному ринку. Важливо також розділяти поняття домашньої роботи та дозвілля, адже та неекономічна діяльність, яку можна замінити ринковим аналогом, є репродуктивною

працею, інше вважатиметься дозвіллям. Затрати на репродуктивну діяльність доцільно обраховувати таким чином [6, с. 23-24]:

1) *Методом «ринкового еквіваленту»* (поставлених витрат), де вартість обраховується за сумою, яку б довелося заплатити працівнику чи працівниці за ці ж самі послуги.

2) *Методом «тіньової зарплати»* (альтернативних витрат), за яким репродуктивна праця коштує стільки, скільки б її виконавиця чи виконавець змогли заробити за цей час, працюючи за фахом.

Іншим способом вимірювання затрат є не грошові, а фізичні чи часові витрати на виконання репродуктивної діяльності. *Ресурс часу* є обмеженим, але репродуктивна праця не має унормованого часового графіку, тому затрати можуть варіюватися і залежати від об'єму виконуваної праці. Складності у підрахунках часових затрат пов'язані з явищем *«подвійного рахунку»* [6, с. 24], яке описує одночасне виконання декількох завдань. У такому випадку із переліку обирають головну і фіксують часові затрати на неї. Також складно отримати валідну інформацію від респонденток, адже головним джерелом є пам'ять чи щоденники, які вони ведуть особисто.

Пропонують підходи до каузального пояснення гендерної нерівності у розподілі репродуктивної праці та оцінки наслідків даного явища. Каузальне аргументування розподілу неоплачуваної праці полягає у «економічному» та «культурному» підходах [5, с. 1]:

• *«Економічний» підхід* (так звана гендерно нейтральна «теорія обміну»), який описує відносини у родині як взаємовигідний обмін та ресурсну взаємозалежність. Репродуктивна праця є компенсаторною практикою, характерною для тих осіб у родині, хто робить менший економічний вклад. Традиційно останнє стосується жінок, тому саме вони виконують більший об'єм хатньої роботи.

• *«Культурний» підхід* («модель гендерного дисплею»), за яким розподіл продуктивної та репродуктивної праці є символом гендерної ідентичності, відтворенням гендерних статусів у шлюбному інституті. У зв'язку з цим об'єм домашньої праці визначається гендером і не пов'язаний з економічною діяльністю.

Патріархальний розподіл обов'язків пояснюється *«функціоналістським» підходом*, за яким чоловіки мають відповідати за фінансове благополуччя родини, жінки – за добробут, тому «нерівний об'єм домашньої праці сприймається як «справедливий» і не пов'язаний з владними відносинами у родині» [5, с. 3]. Натомість *«конфлікціоністський» підхід* наголошує на несправедливості та нерівності у обміні економічної підтримки на репродуктивну працю, тому саме ця асиметрія породжує відносини влади та експлуатації.

А. Клецин виділяє певні взаємозалежності у розподілі репродуктивної праці, що продукують різниці у об'ємах домашньої роботи, виконуваної чоловіками та жінками [7, с. 121]:

- рівність у доходах сприяє рівності у розподілі домашньої праці;
- престижність роботи знижує чоловічу активність у домогосподарюванні;
- егалітарні погляди породжують рівномірний розподіл неоплачуваної праці;
- престижність жіночої економічної зайнятості не корелює із часовими витратами на репродуктивну роботу;

-жінки з егалітарними поглядами приділяють менше часу господарюванню.

Як бачимо, головними чинниками розподілу праці є рівень економічного доходу, престижність професії, освіта та дотримання егалітарних поглядів в організації домогосподарювання. Тому доцільно зауважити, що саме егалітарний розподіл обов'язків буде сприятливим у відтворенні рівності у репродуктивній праці.

Гендерний розподіл обов'язків по домогосподарюванню і фемінізація доглядової праці

Для розуміння розподілу обов'язків у виконанні репродуктивної праці та часових затрат її необхідно *типологізувати відповідно до видів роботи*:

- Домашні справи (приготування їжі, прання, прасування, прибирання);
- Доглядова праця за членами родини (піклування про дітей, піклування про дорослих);
- Купівля товарів та послуг (враховуються затрачені ресурси на здійснення жінкою закупівельного процесу);

• Неоплачувана робота поза домом, час на проїзд.

Згідно із даними досліджень у США, жінки витрачають більше часу на кожен вид роботи, однак найбільший гендерний розрив виникає у розподілі домашньої (жінки витрачають на 6 год./тиждень більше) та доглядової праці (на 2 год./тиждень більше) [13, с. 48]. Традиційні гендерні ролі відтворюються у процесі готування жінками їжі, прасуванні, прибиранні, догляді за дітьми та іншими членами родини, чоловіки ж приділяють більше часу ремонтним роботам та обов'язкам поза домом. Доглядова праця передбачає піклування про дітей, яке складається із забезпечення фізичних потреб (одягання, годування, нагляд), освітніх та розважальних (виконання домашніх завдань, читання, ігри) та витрати на дорогу (супровід до школи, на секції після занять тощо). Вклад мамів є найбільшим у фізичне піклування та нагляд, що підкріплює експресивну роль жінки, татів у розвиток дитини – інструментальну. Якщо ж з

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

родиною проживають люди похилого віку чи інваліди, то жінки займаються переодяганням, годуванням, забезпечують гігієнічне обслуговування, а чоловіки допомагають у ситуаціях, де потрібна фізична сила.

Репродуктивна праця є економічно непомітною, хоча вимагає не менших фізичних, часових та емоційних затрат, аніж економічна діяльність, тому було б справедливо надати їй статусу економічної зайнятості. До того ж репродуктивна праця не має обмежень в об'ємі та часових затратах. О. Балабанова виділяє такі фактори збільшення об'єму репродуктивної праці для жінок [5, с. 5-6]:

- Наявність неповнолітніх дітей. Заміжні жінки, які не мають дітей витрачають на репродуктивну працю 15 годин/тиждень, у родин з однією дитиною – 21 годину/тиждень, з двома – 30 годин.

- Соціальне становище і статус зайнятості. Жінки, які є економічно неактивними, витрачають на репродуктивну працю більше часу. Хоча для економічно неактивних чоловіків її об'єм збільшується на 4 години, порівняно із працюючими чоловіками.

- Частка в доходах родини. Жінки, які вносять в домашній бюджет менше 10%, витрачають 42 години/тиждень на виконання репродуктивної праці, інші жінки – 20-22 години/тиждень.

- Матеріальне становище родини. У бідних сім'ях максимально нерівний розподіл обов'язків, де жінки зайняті як продуктивною так і репродуктивною працею.

- Патріархальні чи егалітарні установки. У родин з існуючими патріархальними переконаннями репродуктивна робота є винятково жіночою сферою діяльності у той час, як у людей з високим індексом егалітаризму, розподіл обов'язків по домогосподарюванню зрівнюється.

Із фемінізацією неоплачуваної праці пов'язане явище подвійного навантаження, що описує ситуацію, за якої жінки поєднують виконання репродуктивної та продуктивної праці. Якщо економічна зайнятість є обов'язковою та регламентованою часом, то неоплачувана робота не є обов'язковою та урегульованою, але все одно виконується жінками, оскільки вважається традиційно «жіночою». Це у свою чергу відбирає у жінок можливість реалізуватися на ринку праці та породжує відповідну сегрегацію та гендерну нерівність.

Розподіл репродуктивної праці в українських сім'ях

Традиційно «жіноча» праця в українському суспільстві має певні особливості та характеризується подвійним навантаженням. Соціальні характеристики цього явища були досліджені якісними методами на основі 17 напівструктурованих глибинних інтерв'ю з жінками, які працюють 8-годинний робочий день, мають чоловіка та 1-2 неповнолітніх дітей, проживають у місті окремо від батьків і не користуються послугами професійного персоналу. Дане дослідження не є репрезентативним, тому його результати не можна поширити на усіх жінок в українському суспільстві, натомість можна використати для розробки подальших досліджень.

Обов'язки між жінками та чоловіками розподіляються нерівномірно у родин респонденток і відтворюють традиційно гендерний розподіл репродуктивної праці. Жінки є відповідальними за приготування їжі, прання, прибирання, натомість чоловіки виконують закупівельні, ремонтні роботи та ті, що потребують фізичної сили. Також частина робіт виконується спільно, наприклад, прибирання чи прання, догляд за дітьми, однак тут розподіл є специфічним, оскільки тати більше займаються дозвіллям дітей (експресивна праця), а мами перевіркою домашніх завдань (інструментальна). Деякі респондентки виокремлювали види діяльності на дачі, де вони також займаються висадкою овочів, поливанням, квітами, а чоловіки косять траву, саджають дерева, копають землю тощо. Цей вид діяльності є сезонним, інші ж реалізуються у будні чи вихідні дні. Частина робіт має повсякденний характер і не залежить від днів тижня (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Домашні обов'язки жінок за часом реалізації

Час реалізації	Види роботи	Цитати ²
Щоденні	приготування їжі, миття посуду, косметичне прибирання, провітрювання кімнат, перевірка домашнього завдання у дітей, збирання їх до школи, збирання речей чоловікові на роботу, вигул домашніх тварин	«контролювання виконання домашньої роботи моїм сином, завжди допомагаю, іноді виконую замість нього певні завдання» (Наталія); «чоловіка, сина зібрати, доводиться раніше вставати, якби у мене не було родини, я б години на півтори довше спала» (Оксана)

² Цитати із інтерв'ю представлені мовою оригіналу – українською або російською. З етичних міркувань імена респонденток змінено.

У вихідні дні (чи деякі дні під час робочого тижня)	прибирання усєї квартири, прання (найчастіше ці види робіт вони розділяють з чоловіком чи/та дітьми), прасування, готування на декілька днів наперед, готування святкової вечері для усєї родини, підготовка до зустрічі гостей, закупівля продуктів (останнє є характерніше для чоловічого виду обов'язків, адже більшість жінок стверджують, що саме чоловіки витрачають на це час, однак вони не завжди роблять це самостійно, а за дорученням жінок).	«...у суботу-неділю я завжди намагаюсь зробити щось святкове на стіл» (Олена); «Я пишу список чи ми це обговорюємо, сам він не знає що треба купувати» (Людмила), «Я кажу чоловікові, що нам потрібно купити, виділяю певну суму із сімейного бюджету і це виконує чоловік» (Наталія).
Сезонні	роботи на дачі: висадка розсади, квітів, поливання урожаю, паління сміття	«У нього є якісь сильні роботи: косить траву, рубить дрова, я там сорняк палю. Ну в мене сил немає стільки тримати топор у руках» (Лариса).

Існує декілька шляхів організації репродуктивної праці в українських сім'ях. Головним критерієм їх розрізнення є **участь чоловіка у реалізації домашніх обов'язків**. Адже частина респонденток є задоволеною розподілом обов'язків, інша навпаки прагне більшої участі чоловіків за умов, що вони якісно виконуватимуть доручення. З одного боку, рівень задоволеності участю чоловіка залежить від особистих якостей жінок: *«ця скрупульозність виглядає у кожного по-різному, просто залежить від самої людини. Я до всього прагну певної досконалості, тому мені так важко», «Якби я була не така вимоглива, чоловік би дійсно брався, а так у нього випереджене ставлення до того, що він буде робить, щось буде не так» (Наталія)* – одні з них є більш вимогливими і прагнуть досконалості у результаті роботи, тоді як чоловіки, на їхню думку, не здатні досягати такого рівня у традиційно «жіночих» видах роботи.

Для інших жінок важлива не досконалисть результату, а його наявність, якщо чоловік щось робить, то жінка уже економить свій час та не контролює і не перевіряє результат чоловічої роботи. Таким чином не лише накопичується часовий ресурс, але й чоловік отримує відповідний досвід, який з кожним наступним разом зможе покращити: *«тому треба дати чоловікові змогу навчитися робити або хай робить, як робить, просто закрити очі на результат» (Лариса)*.

Існують певні види роботи, які закріплені винятково за чоловіками, жінки називають їх «важкими» – такими, що потребують фізичної сили або ж відповідного технічного знання. Ці роботи можуть вважатися «чоловічими» через диференційну соціалізацію, тому що хлопчиків ще зі школи привчають до таких видів роботи, натомість дівчата вишивають, в'яжуть, ш'ють. Як наслідок, жінка, щоб відремонтувати, наприклад, електроприлад, повинна витратити час не лише на сам процес, але й на підготовку до нього, тому жінки доручають це чоловікам: *«Вчитися потрібно, але я не впевнена, що у жінок є час навчатися саме цьому» (Оксана)*. Також жінки можуть не справитися з такими завданнями через певні упередження, що стосуються техніки безпеки: *«... я не вмю і електрики взагалі-то боюся» (Оксана)*.

Отже, чоловіки і жінки по-різному задіяні у реалізації репродуктивної праці, тому серед респонденток є жінки, які беруть більшість обов'язків на себе, вважаючи хатню роботу «жіночою», іноді вони залучають чоловіків під тиском. Інші намагаються створити кооперацію та довести чоловікам, що хатня робота має однаково виконуватися членами подружжя, що є найбільш егалітарним розподілом. Частина респонденток була прихильницями залучення чоловіків до репродуктивної праці, тому переклала більшість часовитратних обов'язків на чоловіка.

Відповідно до критерію залучення чоловіка до виконання репродуктивної праці доцільно виділити декілька типів жінок стосовно їх ставлення до гендерного розподілу репродуктивної праці:

1) **Жінка-берегиня**. Цей тип характерний родинам, де жінка сприймає репродуктивну працю як жіночий вид діяльності, вона може залучати інших членів родини, але все ж вважає, що це її обов'язок. Домашній добробут залежить від жіночої репродуктивної праці, чоловік бере участь у реалізації домашніх обов'язків під тиском жінки або внаслідок довгих вмовлянь чи взагалі не бере участі у реалізації репродуктивної праці. Жінка контролює виконання та перевіряє результат. Це досить вимогливі жінки, які прагнуть бездоганності у будь-якій роботі та вважають, що чоловіки не здатні помічати те, що помічає жінка, а отже, гірше справляються з ідентичними завданнями. До того ж для цих жінок добробут вдома, побут займають вагоме місце у житті або виступають ознакою самореалізації. Або ж жінка розуміє важкість цієї праці, але через переконання чоловіка, покійно її виконує.

2) **Лояльна жінка**. Цей тип жінок притаманний родинам, де жінки дають чоловікам змогу навчитися різним традиційно «жіночим» видам роботи. Вони не завжди лишаються задоволені результатом роботи, однак приймають її такою або допрацьовують. Як наслідок, жінки мають задовільний

результат роботи, дають можливість чоловікові працювати, розвантажують себе від обов'язків і наступного разу також можуть розраховувати на допомогу. У родині може не існувати постійного розподілу обов'язків, подружжя не сперечається стосовно виконання хатніх обов'язків: *«Якщо я не встигла помити посуд, то прийду, а чоловік помие», «дирку не зашила в кармані, сам сидить шие», «...відносимся друг до друга як до людини, а не так, що ти чоловік, я жінка, ти роби це, я зроблю те, а коли ти ще не так зробиш, то я перевірю й буду тим недовольна»* (Лариса).

Така організація побуту відповідає партнерському чи демократичному типу, де рішення приймаються спільно, розподіл влади є ситуативним, а відповідальність за виховання дітей несуть як мати, так і батько. Такий тип родини наближений до егалітарного розподілу праці та кооперації.

3) Жінка-реформаторка. Даний тип описує родини, де більшість традиційно «жіночої» роботи виконує чоловік, оскільки жінка реформувала патріархальний розподіл та делегувала чоловікові частину традиційно «жіночих» обов'язків, а він вправно з ними справляється, жінка байдуже ставиться до результату і вважає, що чоловік на рівні з нею може готувати, прибирати, прасувати тощо. У таких родинах чоловіки почувають себе більш впевнено та затишно, а жінки закривають очі на невдалі спроби чоловіків у веденні домогосподарства, тому *«не завжди квартира виглядає прибраною після прибирання»* (Ірина). Такий тип родини є наслідком певного особистого дисонансу жінок, бунтарство проти фемінізації неоплачуваної праці, подібний досвід пережили вони особисто або у родині своїх батьків.

Дитячі обов'язки для кожного типу є майже однаковими: прибирання у власній кімнаті, догляд за домашньою твариною, допомога у приготуванні їжі, допомога бабусі-дідусю. Стосовно догляду за дитиною, то мами намагаються розподіляти піклування однаково з чоловіком, аби батько приймав активну участь у соціалізації дитини. Однак мамам дістається робота, пов'язана із першочерговими потребами дитини (залежно від її віку): зібрати в дитячий садок чи школу, одягнути, нагодувати, перевірити чи разом виконати домашнє завдання, натомість тати проводять з дітьми дозвілля, відводять та забирають з дитячого садка/школи, іноді годують та миють. Під час виховних моментів вирішальним індикатором стає формат виховної роботи, якщо це має бути розмова, то тут найчастіше задіяні жінки, якщо ж мова йде про «покарання ременем», то це перекладається на батька, оскільки, за словами респонденток, діти відчувають батькову силу, яка у порівнянні з маминою є міцнішою та авторитетнішою: *«У вихованні, якщо конкретно виховна робота, треба по шії дати, то папа, що стосується розмов, то я»* (Світлана), *«Вона боїться батька, я як скажу, то вона може кричати, а як батько скаже, він не кричить, але щось як скаже, так це ж аж мурашки по кожес»* (Лариса).

У разі потреби до лікаря з дітьми зазвичай ходять мами, оскільки вважають себе більш обізнаними у медичній сфері, мають відповідну освіту чи цікавляться, читають медичну літературу або є ближчими до дитини, проводять з нею більше часу, краще розуміють, тому знають, що з ліків дитині підходить, що може не сприйнятися організмом, можуть не погоджуватися із запропонованим списком ліків тощо: *«У мене є деяка медична освіта, знаючи, що у дитини на щось може бути алергія, обговорю список медикаментів з лікарем»* (Оксана), *«Цим займаюсь я, тому що чоловік погано розбирається в медицині, а я більше про це читаю»* (Дар'я), *«Я відвідую, краще відчуваю дитину, бо все-таки більше часу з нею проводжу»* (Ірина); мами ж, які не цікавляться медициною або впевнені у професійності лікаря, довіряють методам лікування можуть відправляти тата: *«Тут немає різниці, у нас досвідчена лікарка, поганого не порадить, у кого є час, той іде»* (Владислава).

Жінки витрачають різну кількість часу на реалізацію репродуктивної праці, що залежить від декількох факторів:

-Залучення інших членів родини до виконання хатньої роботи. Тоді жінки в середньому витрачають 2-3 години щоденно;

-Вимогливості жінки до результату її праці: чим більш вимогливою вона є, тим більше часу затрачає на репродуктивну роботу: *«Більшість мого життя пов'язана з тим, що я проводжу саме час на кухні, причетна до домогосподарства, тому легше сказати, що відпочиваю я години дві-три»* (Наталія);

-Віку дітей. Маленькі діти потребують більшого піклування, тому такі мами (враховуючи школярів початкових класів) витрачають у середньому на годину більше за тих, що мають дорослих дітей (середня-старша школа);

-Кількості дітей у родині. Із збільшенням дітей у родині збільшується і кількість затраченого на їхній догляд часу, особливо це стосується родин, де невелика різниця у віці дітей, натомість, якщо різниця становить років 10, то доглядати за дітьми простіше, тому що старші за віком допомагають у піклуванні про молодших: *«...сестричку відвести в школу, если есть можливість забрать со школи»* (Світлана)».

Серед респонденток були жінки, яким вдалося змінити традиційний розподіл праці у своїй родині. Одна з жінок зробила це під впливом прикладу власних батьків, тому що завжди відчувала нестачу маминої уваги через ту кількість роботи, яку робила жінка: *«Мене це сильно турбувало у моїй*

родині, тому після одруження я просто зробила, щоб цього не було, у мами через роботу ніколи не лишалось часу, щоб з нами гратися» (Ірина). Фактор уваги до дітей став вирішальним у зміні традицій у власній родині, респондентка дійсно багато часу приділяє власній дитині, а більшість репродуктивної праці переклала на чоловіка, до того ж вона не вимоглива, що пояснюється її особистим бажанням належати родині, а не бути хатньою робітницею.

Ще одна жінка пройшла через досвід домогосподарки, тому започаткувавши свій бізнес, відмовилася від будь-яких обов'язків, аргументуючи це тим, що прийшов час чоловіка займатися домогосподарством. Єдиний обов'язок, який вона взяла на себе – це приготування до зустрічі гостей, заняття з сином та догляд за домашньою твариною. Це приклад «втечі від домогосподарки до бізнес-леді», коли жінка відмовляється виконувати хатні обов'язки і вправно перекладає це на сина та чоловіка, зберігаючи так званий родинний затишок.

Отже, найчастіше жінки беруть на себе відповідальність за репродуктивну працю, деякі самостійно її виконують, інші залучають чоловіка та дітей. Проте жінки не завжди задоволені результатом їхньої праці, тому доводиться контролювати чи покращувати виконану членами родини роботу. Зазвичай саме жінки модерують розподіл обов'язків, проте є й більш лояльні, для яких хатня праця не є настільки важливою, щоб витратити на неї багато часу, тому вони делегують частину обов'язків чоловікові. Деякі жінки намагаються реформувати традиційний розподіл репродуктивної праці, перекладаючи більшість завдань на чоловіка чи організують це у стилі «кожен створює комфорт для себе»: «Они себе помогают, создают комфорт для себя, мне помощь не нужно, я сама могу сделать свой комфорт» (Марина). Такі жінки мали певний досвід подвійного навантаження, тому на певному етапі життя вирішили змінити модель розподілу обов'язків у родині.

Подвійне навантаження як відтворення гендерних стереотипів

«Якщо я скажу: «Все, я не готовлю борщ, ви це все робите самі», – малий каже:

«Мама, ну ти ж мама, ну ти ж должна це все робить»

(Світлана)

Частина респонденток називає фемінізацію хатньої роботи відтворенням гендерних стереотипів в українському суспільстві, внаслідок чого й виникло явище подвійного навантаження. Жінка відіграє роль матері, берегині домашнього вогнища, чоловік вважається головою, годувальником родини. Господарювання сприймається як робота, що не потребує особливих навиків, тому для чоловіка з його роллю у родині виконання таких обов'язків може бути ганебним: «Чоловіки на це не підуть, у них багато гордості, Ви уявіть друзям сказати: «Я вчора свої носки стірав», це ж не по-мужески» (Наталія), «Не хоче, бо це неprestижно, не по-чоловічому» (Олена). З іншого боку, чоловікові може бути приємно продемонструвати свою фізичну силу чи розумові здібності, тому «важкі» роботи виконуватиме він, лагодитиме щось, ремонтуватиме.

Існують певні причини фемінізації репродуктивної праці, але всі вони певним чином базуються на статеворольового підході, коли для жінки та чоловіка відповідно до їхньої статі вже наперед детерміновані певні обов'язки. Однак не всі жінки погоджуються зі справедливістю такого розподілу репродуктивної праці, адже об'єм жіночих обов'язків перевищує чоловічі, а отже, і сил та часу жінки витрачають більше. Як наслідок, вони змушені заощаджувати час для виконання хатньої роботи на спілкуванні з дітьми, власному дозвіллі. Жінок обурює споживацька поведінка чоловіків та їхня роль домогосподарок, які працюють безоплатно: «Так ремонтных работ всегда меньше и они редко бывают, а женские регулярные» (Марина).

Однак більшість жінок не прагне щось змінювати в упорядкуванні домогосподарювання, оскільки це швидше призведе до непорозуміння та чоловічого обурення, аніж до перерозподілу обов'язків: «Буде куча моїх нервов, всё равно нічого не поміняється, мабуть, це треба було мінять на самом корню, як тільки оженились» (Світлана). Як бачимо, розподіляти відповідальність за виконання неоплачуваної роботи необхідно одразу на початку створення родини, зацікавивши у цьому чоловіка, щоб він самостійно проявляв бажання допомагати, тоді це призведе до рівності в обов'язках та дозвіллі: «Я на початку не взяла ініціативу в свої руки і дала чоловіку можливість самому це зробити» (Ірина).

Отже, у родинях респонденток існують численні фактори, що сприяють існуванню гендерної нерівності та відтворюють фемінізацію неоплачуваної роботи та виникнення подвійного навантаження. Надання статусу «жіночої» роботи репродуктивній праці є наслідком різноманітних «традицій» в українському суспільстві. Частина респонденток визнає справедливість цього статусу, інша обурюється, але продовжує виконувати свої обов'язки, найсміливіші ж намагаються реформувати традиційний розподіл обов'язків, залучаючи інших членів родини. Доцільно виділити кілька причин фемінізації репродуктивної праці, про які зазначали респондентки:

1) **Індивідуальні чинники.** Наприклад, для деяких респонденток виконання хатньої роботи є процесом самоствердження, тому їм важливий. Це може унеможливити набування відповідного досвіду чоловіком і формує відповідні упередження до виконання репродуктивної праці чоловіків, перехід на винятково споживацьку поведінку: *«Якби я була не така вимоглива, чоловік би дійсно брався б більше, а так у нього уже якби випереджене ставлення до того, що він буде робить, щось буде не так, можливо»* (Наталія). Така скрупульозність та недовіра змушує жінок працювати вдвічі більше за чоловіка

та не довіряти їм виконання певної роботи.

2) **Структурні чинники** – яких декілька:

2.1. Гендерна поляризація вмінь. На думку жінок, вони є більш уважними (*«У виборі продуктів, жінка завжди може пошукати, знайти найкраще, найсвіжіше»* (Дар'я) та вимогливими до якості роботи, тому намагаються усе робити самостійно чи контролювати роботу, яку виконує чоловік/діти. Чоловіки ж не завжди помічають те, що бачить жінка, тому робота виконується не в повному обсязі, а поверхнево. До того ж чоловіки можуть лінитися й виконувати завдання неякісно. Жінка ж має більше навиків, щоб краще готувати, прибирати, доглядати за дітьми у той час, як чоловік може щось майструвати, має фізичну силу: *«Якщо потрібно килими винести чи пересунути»* (Оксана). У результаті відтворення поляризації вмінь, кількість «чоловічої» роботи є меншою та періодичною на відмінну від стабільної жіночої, а отже, і часу та сил жінка витрачає більше на репродуктивну працю.

2.2. Диференційна соціалізація: виховання дітей відповідно до звичаїв, закріплених у суспільстві за певною статтю: *«Ну це це з трудового навчання, хлопці ж токарять, теслять, а дівчата готують салат вінегрет»* (Людмила). Як бачимо, школа як соціальний інститут відтворює гендерні відмінності, тому реформування освітньої системи може вплинути на зменшення гендерного розриву у плануванні репродуктивної праці. Ще одним потужним інститутом закріплення гендерних відмінностей є сім'я: жінки продовжують виконувати традиційно жіночі види роботи і не залучають до неї чоловіків.

Наслідком диференціальної соціалізації у родині є формування відповідних маскулінно-фемінних установок у дітей, коли вони переймають традиційні типи роботи, приписуючи їх до статі: *«Якщо я скажу: «Все, я не готую борщ, ви це все робите самі», – малий каже: «Мама, ну ти ж мама, ну ти ж должна це все робить»* (Світлана). Як бачимо, у дитини наперед сформувалося розуміння того, що готувати повинна жінка, тому що вона жінка, хлопець знаходить саме такий аргумент, який відтворює гендерно-рольовий підхід і, очевидно, формується спогляданням за різницею у батьківській діяльності, обов'язках. До цього додається так званий вплив традицій, які передаються поколіннями в українському суспільстві: *«Це наш менталітет, наші стереотипи, наша така узвичаєність, наші якісь традиції»* (Наталія). Жінки вбачають у такому упорядкуванні речей певну статичність та неможливість щось змінювати на індивідуальному рівні, оскільки біологічно-культурний чинник є сильнішим: *«Ну, мабуть, вони (чоловіки) так влаштовані», «Я так рахую, що це закладено в чоловіках і жінках»* (Людмила).

Жінки-реформаторки причиною нерівного розподілу репродуктивної праці називають нестачу досвіду у чоловіків, оскільки зазвичай від одруження жінки беруть відповідальність за її виконання на себе, не даючи чоловікові змоги навчитися виконанню хатньої роботи: *«Ну робити все за них, постійно стоять у плити, прати, прибирати усе за ними, а вот хай вони самі вчать, набувають практики»* (Лариса). Очевидною, на думку опитаних, є проблема нестачі навиків через виховання та упередження жінок щодо результату виконаної чоловіками традиційно жіночої роботи.

Наслідками фемінізації репродуктивної праці є **втома та «жіноча часова бідність»** [14, с. 95]. Щоб встигати не лише з роботою, але й відпочинком, жінкам необхідно додатково мати 2-3 години на день чи третій вихідний, який би вони використовували на справжній відпочинок: *«Три вихідних, ну як мінімум не вистачає 12 годин»* (Світлана), *«Хотілося б дуже, щоб у жінки було три вихідних, саме він був би відведений для фільмів, театрів»* (Людмила). Це говорить, не лише про нестачу часу, але й відсутність чоловічої допомоги, можливо, якби чоловіки на рівні з жінками у таких родинах розподіляли домашні обов'язки, то їм би вистачало часу, не додаючи годин в добу. Отже, фемінізація репродуктивної праці є наслідком численних факторів, які намагаються змінити лише деякі жінки, інші ж адаптуються до вже існуючих моделей ведення господарства. Як наслідок, вони перенавантажують себе хатньою працею та відчують нестачу у забезпеченні численних особистих потреб.

Ставлення жінок до подвійного навантаження та комерціалізації неоплачуваної праці

У респонденток сформувалось різноманітне ставлення до необхідності виконувати репродуктивну працю, частина жінок погоджується із цією роллю, інша обурюється проти таких традицій в своїй родині. Однак більшість респонденток лишаться відповідальними за виконання або делегування обов'язків. Як наслідок, вони відчують на собі подвійне навантаження. До цього факту жінки ставляться по-різному залежно від ролі чоловіка у реалізації репродуктивної праці. Відповідно до організації побуту можна з'ясувати, яким є це ставлення:

Домогосподарювання – жіноча справа. Ці жінки сприймають поєднання двох типів праці як певну норму організації родинного життя: *«Це є буденною нормою: майже всі жінки, які мають дітей і працюють поза домом, працюють це й вдома безкоштовно» (Ірина).* Беручи на себе усю відповідальність за репродуктивну працю, вони легалізують патріархальний розподіл праці. Репродуктивна праця для них де-факто є добробутом родини, створенням затишку, тоді як трудова діяльність – самореалізацією, що дає відчуття гідності. Тобто обидва типи роботи пов'язані не лише із досягненням статусів мами, дружини, професійними, але й ціннісними орієнтаціями: *«Хто ж за мене буде виконувати хатню роботу? Це мій домашній затишок, і як жінка безумовно повинна і самореалізуватися, хочу займатися ще й професійною діяльністю» (Наталія).*

З іншого боку, якщо робота не є самореалізацією, то неспроможність чоловіка у повному обсязі забезпечити потреби родини призводить до економічної активності жінки. Тому якщо жінка працює, щоб однаково з чоловіком забезпечувати родину, то так само і чоловік має брати участь у неоплачуваній діяльності. Для такої організації побуту характерним є надання і професійній, і сімейній діяльності однакової важливості, що може призвести до дилеми ідентичності, коли жінка однаково успішно намагається справитися з двома типами обов'язків, як наслідок, жінки відчувають роздратованість, постійний стрес.

Для того, щоб зменшити навантаження, жінки пропонують скоротити робочий день або підвищити заробітну плату як мотивацію до роботи та виправдання затраченого на неї часу, також це дало б можливість винаймати домогосподарку. Якщо ж реформувати відтворення репродуктивної праці, то вони прагнуть, щоб інші члени родини самостійно проявляли бажання допомагати: *«Хочеться щоб іноді хтось мені допомагав більше і по своєму бажанню» (Олена).*

Співпраця у побуті. Ця організації репродуктивної праці найбільше відтворює егалітарний розподіл, жінки у таких родинях не скаржаться на важкість роботи і поєднання репродуктивної та продуктивної праці. Респондентки зі співчуттям говорили про жінок, які вимушені самостійно господарювати. Кооперація, на їхню думку, позитивно впливає і на відносини у подружжі, адже з одного боку, спільна робота зближує, виникає відчуття підтримки, а з іншого, лишається час на спільне дозвілля, жінки не відчувають сильної втоми: *«Так, вистачає, але мені дуже сильно допомагає чоловік» (Владислава), «Часто чоловік робить мою роботу, я його» (Ольга).* Чоловік однієї з респонденток самостійно визнає справедливість у егалітарному розподілі обов'язків тим паче, що вони однаково працюють і отримують майже однаковий дохід. Кооперація сприяє тому, що у жінки вистачає часу на виховання дітей, догляд за собою: *«Ну щоб у мене були нафарбовані нігті, укладене волосся» (Ірина).* Їхнє ставлення до подвійного навантаження є критично негативне, вони не розуміють, чому жінки мають відповідати за хатню роботу, оскільки вони такі ж люди, як і чоловіки, ходять на роботу, виховують дітей, тоді чому вдома мають працювати, коли чоловік відпочиває і користується працею жінки: *«я ніколи не розуміла, чому жінки на собі це тягнуть, нащо їм все, щоб було ідеально, чого вони так сильно переживають за комфорт чоловіка» (Ірина).*

Залучення чоловіків до репродуктивної праці. У родинях, для яких характерне дане явище, жінки не скаржаться на поєднання репродуктивної та продуктивної праці, оскільки великий об'єм хатніх обов'язків виконують чоловіки, тому жінки мають час на відпочинок. У родинях, де репродуктивна праця перейшла у відповідальність чоловіка внаслідок попередньо пережитого дружиною досвіду домогосподарки, жінки з певною іронією ставляться до ведення господарства чоловіком: *«Хотите себе на роботу готовить – готовте, хотите что-то постирать, адрес машинки знает» (Марина).* Вони вважають не справедливим номінування репродуктивної праці «жіночою», адже стать не є вирішальним чинником, головний індикатор – це людина, яка здатна навчатися, тому чоловіки так само можуть виконувати традиційно «жіночі» роботи: *«Женщины и мужчины – это в первую очередь люди, а люди все равны и во всем, потому и здесь нужно делить» (Марина).*

Також жінки зазначають, що об'єм продуктивної праці є більш стабільним та визначений часовими рамками і грошовою винагородою у той час, як репродуктивна праця не має жодних стабілізуючих чинників: ні кількості, ні часу, ні винагороди. Винагорода має специфічне значення у процесі реалізації праці, адже служить певною мотивацією. Ця винагорода, як зазначають респондентки, не обов'язково має бути грошовою, натомість жінкам хочеться отримувати її у вигляді уваги та вдячного ставлення до себе.

Оскільки репродуктивну працю вони називають піклуванням про своїх рідних, то і грошей за неї отримувати не хочуть, бо це виглядало б аморально і комфорт вони створюють, щоб проявляти любов, а не заробляти на цьому: *«Я думаю, що за те, що в мене є сім'я, за те, що в мене є чоловік, дитина, щоб мені за це платили гроші, це суперечить моїм моральним цінностям» (Наталія).* Як бачимо, піклування про родину може базуватися на моралі, що спонукає жінок не лише виконувати репродуктивну працю, але й робити це без грошового винагородження. Апелювання до моралі відображає ціннісні орієнтації у

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

поясненні фемінізації неоплачуваної роботи. Винагородженням за цю працю може бути вдячність: «... ну якщо нормальна сім'я, то вона знайде якесь нагородження, наприклад, зробить мамі серед тижня вихідний, що вона прийде з роботи, переодягнеться і їй буде приготована вечеря» (Людмила).

З іншого боку, вирішенням проблеми може бути не грошова винагорода за виконання хатніх обов'язків у своїй родині, а **комерціалізація репродуктивної праці**, тобто надання професії домогосподарки легітимного та законодавчого значення. Тоді жінки на власний вибір зможуть працювати домогосподаркою, нянею тощо або ж винаймати відповідний персонал. Однак не всі респондентки підтримують ідею винаймання професійного персоналу, оскільки певні упередження щодо якості послуг, порядності персоналу та самого статусу домогосподарки. Також існує установка неприйняття сторонньої людини у господарстві: «... не дуже б хотілось, щоб порпались у моїх речах» (Оксана). Іншою причиною є нестача коштів на винаймання такого персоналу, адже кращою альтернативою жінки називають бути домогосподаркою, аніж усі зароблені гроші віддавати на оплату послуг. Жінки, які припускають можливість користуватися такими послугами, все одно ставляться до цього жартома, можливо через відсутність моди на такі послуги в українському суспільстві, адже сектор обслуговуючого персоналу частіше належить до «тіньової» економіки, що також посилює недовіру до персоналу.

Натомість роботу домогосподарки деякі респондентки називають принизливою, непрестижною, жінці у такій ролі буде складніше досягти поваги та успіху, а працевлаштовуватимуться домогосподарками саме жінки, тому що робота передбачає виконання традиційно жіночих обов'язків, тому легалізація такої професії лише посилить гендерну нерівність: «Ну нет, что Вы, это унижение для женщины» (Марина).

Отже, частина респонденток вбачає несправедливість у подвійному навантаженні. Вирішенням проблеми вони називають не комерціалізація репродуктивної сфери, а егалітарний розподіл обов'язків. Респондентки, які вважають справедливим виконання жінками оплачуваної та неоплачуваної праці, пояснюють це високим доходом чоловіка та його роллю годувальника і не бажають змінювати розподіл обов'язків.

Гендерний розподіл праці в українському суспільстві є відтворенням гендерної нерівності у реалізації продуктивної та репродуктивної праці. Продуктивна праця, результатом якої є грошова винагорода, відрізняється від репродуктивної праці, яка не оплачується у грошовому еквіваленті, натомість їхньою спільною рисою є традиційно «чоловічі» та «жіночі» види діяльності. Неоплачувана робота є розподілом певних обов'язків за критерієм соціальної значимості маскулітності і фемінітності, що відтворює гендерну нерівність, надаючи чоловікам більше влади та підпорядкованості жінок. Патріархальні традиції поділу праці призвели до нерівномірного обміну благами та, як наслідок, відтворення економічної залежності жінок, які на відміну від чоловіків-годувальників, отримали статус берегині домашнього вогнища.

Фемінізація репродуктивної праці та економічна діяльність жінок на рівні з чоловіками сприяла існуванню подвійного навантаження жінок в українському суспільстві. Якщо об'єм продуктивної праці є більш стабільним та визначений часовими рамками і грошовою винагородою, то репродуктивна не має цих обмежень, головними її характеристиками є необмеженість, щоденність та часовитратність. Обов'язки в українських родин також продовжують поділяти на традиційно фемінні та маскулітні. Особливістю «чоловічих» видів діяльності є періодичність, необхідність фізичної сили, наприклад, ремонтні роботи, пересування мебелів, натомість «жіночими» є постійні роботи: приготування їжі, прибирання, прання тощо. Залежно від часу виконання робіт вони поділяються на щоденні, роботи у вихідні дні та сезонні.

Українські жінки по-різному організовують репродуктивну працю, розділяючи обов'язки між членами родини. Одні залучають чоловіків та прагнуть до кооперації, інші виконують її самостійно, а частина перекладає більшість обов'язків на чоловіка. Тому можна виділити декілька типів жінок у контексті обов'язків у реалізації репродуктивної праці, а саме жінка-берегиня, яка самостійно виконує більшість хатньої роботи, залучаючи чоловіка під тиском; лояльна жінка, яка дає змогу чоловікові отримати відповідний досвід та покращити навички у реалізації неоплачуваної праці, тому надає перевагу кооперації; жінка-реформаторка, яка внаслідок попереднього досвіду кардинально змінила розподіл обов'язків, тому чоловік відповідає за більший об'єм домашніх обов'язків або ж у родині кожен обслуговує себе самостійно.

Часові витрати жінок на репродуктивну працю можуть залежати від декількох факторів, по-перше, типу гендерного розподілу обов'язків, тобто участі чоловіка, дітей у реалізації праці; по-друге, її вимогливості до результату, оскільки, з одного боку, жінка самостійно намагається краще виконувати власні обов'язки, а з іншого, контролювати виконання роботи чоловіком та перевіряти результат. Вік дитини також впливає на об'єм роботи, маленькі діти потребують більшого піклування, а отже, і часу на

забезпечення їхнього комфорту. Останнім фактором є кількість дітей у родині, що є пропорційним до збільшення годин на догляд за кожною дитиною.

Диференціальна соціалізація є однією з базових причин гендерного розподілу праці, оскільки дітей з дитинства навчають певним видам діяльності, закріпленим за певною статтю відповідно до звичаїв у суспільстві. Одними з наслідків фемінізації репродуктивної праці можуть бути втома та «жіноча часова бідність», яка полягає у дефіциті часу, зменшенні його кількості на дозвілля, інтенсивній завантаженості, коли жінка паралельно виконує декілька завдань з метою заощадження часу. Найбільшу нестачу часу жінки відчують для догляду за собою, виховання та дозвілля дітей, на улюблені справи та сон.

Отже, подвійне навантаження є наслідком патріархального розподілу праці в українському суспільстві, що призвело до закріплення репродуктивної праці саме за жінками. Вирішенням цієї проблеми може бути переоцінка репродуктивної праці, залучення чоловіків до її виконання та, як наслідок, егалітарний розподіл неоплачуваної роботи, що сприятиме кооперації та однакової участі чоловіків і жінок у реалізації репродуктивної праці.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с. 2. Friedemann-Sanchez G. Defining the Boundaries between Unpaid Labor and Unpaid Caregiving: Review of the Social and Health Sciences Literature / Greta Friedemann-Sanchez, Joan M. Griffin. – Minnesota: University of Minnesota Medical School, 2011. – 26 p. 3. Лавриненко Н. Гендерний розподіл домашньої праці / Наталя Лавриненко // Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг. – К.: ІС НАНУ, 2008. 4. Марценюк Т. О. Гендерована робота: як ринок праці та хатня робота конструюють гендер / Тамара Марценюк // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. – Київ: Критика, 2013. – С. 77-96. 5. Балабанова Е. Домашній труд как символ гендера и власти / Евгения Балабанова // Социологические исследования. – 2005. – № 6. – С. 109-120 6. Барсукова С. Сущность и функции домашней экономики, способы измерения домашнего труда / Светлана Барсукова // Социологические исследования. – 2003. – №12. – С. 21-31. 7. Клецин А. Распределение домашних обязанностей между супругами: факты, проблемы, интерпретации / Александр Клецин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – №2. – С. 120-136. 8. Рощин С.Ю. Кто преодолевает «стеклянный потолок»: вертикальная гендерная сегрегация в российской экономике / С.Ю. Рощин, С.А. Солнцев. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 52 с. 9. Мальцева И.О. Гендерная сегрегация и трудовая мобильность на российском рынке труда / И.О. Мальцева, С.Ю. Рощин. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – 296 с. 10. Економічна активність населення України 2012: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К.: Держстат, 2013. 11. Чепурко Г. Гендерна рівність у світі праці / Гульбаршин Чепурко. – Київ: МБП, 2010. – 58 с. 12. Miranda V. Cooking and Caring, Building and Repairing: Unpaid Work around the World / V. Miranda // Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators. - OECD Publishing, 2011. – 21 p. 13. Krantz-Kent R. Measuring time spent in unpaid household work: results from the American Time Use Survey / Rachel Krantz-Kent // Time Use Survey. – 2009. – P. 46-59. 14. Кімелл М. Гендерване місце роботи / Майкл Кімелл // Гендерване суспільство. – К.: Сфера, 2003. – 479 с.